

29. Firdevsî'ye ait Süleymân-nâme'nin 36. cildinin ses ve yazım özellikleri**Okan Celal GÜNGÖR¹****Beytullah BEKAR²**

APA: Güngör, O. C. & Bekar, B. (2022). Firdevsî'ye ait *Süleymân-nâme*'nin 36. cildinin ses ve yazım özellikleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 484-501. DOI: 10.29000/rumelide.1221894.

Öz

XV. yüzyılın sonu ile XVI. asrın başlarında Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yaşamış olan Firdevsî hakkındaki ilk bilgiler tezkirelerden elde edilmektedir. Yazarın doğum, ölüm tarihleri, doğum yeri ve asıl adının ne olduğuyla ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Firdevsî'nin manzum ve mensur pek çok eseri vardır. Bu eserler içerisinde en önemlisi yazarın ömrünün elli altmış yılını verdiği *Süleymân-nâme-yi Kebîr*'dir. Bu eserin yazılış tarihi gibi cilt sayısı da net olarak bilinmemektedir. Tarafımızdan *Süleymân-nâme-yi Kebîr*'in 36. cildi yayına hazırlanmaktadır. Bu cildin biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi diğeri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi olmak üzere iki nüshası vardır. Çalışmaya, Topkapı Sarayında bulunan nüsha esas alınmıştır. Bu nüsha, eserin 31, 32, 33, 34, 35, 36. ciltlerini ihtiva etmektedir. Değerlendirmeye konu olan 36. cilt, 133 varaktan oluşmakta olup 314a-380b aralığını kapsar. Eser, harekeli nesihle yazılmış olup 314b (13 satır) ve 380b (20 satır) hariç diğer varaklarda 21 satır bulunmaktadır. Bu makalede, Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini gösteren *Süleymân-nâme-yi Kebîr*'in ses ve yazım özellikleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Firdevsî, Süleymân-nâme-yi Kebîr, ses ve yazım özellikleri.

The phonetics and spelling features of the 36th volume of Süleyman-name by Firdevsî**Abstract**

The first information about Firdevsî, who lived during the reigns of Fatih Sultan Mehmed and II. Bayezid and Yavuz Sultan Selim at the end of the 15th century and the beginning of the 16th century, is obtained from the biographies. There is no definite information about the author's birth, death dates, place of birth and what his real name is. Firdevsî has many works in verse and prose. The most important among these works is *Süleymân-nâme-yi Kebîr*, to which the author gave fifty and sixty years of his life. Like the date of writing of this work, the number of volumes is not known exactly. The 36th volume of *Süleymân-nâme-yi Kebîr* is being prepared for publication by us. There are two copies of this volume, one in the Topkapı Palace Museum Library and the other in the Istanbul University Library. This study is based on the copy found in Topkapı Palace. This copy contains volumes 31, 32, 33, 34, 35, 36 of the work. The 36th volume, which is the subject of the evaluation, consists of 133 pages and includes 314a-380b leaves of the work. This work was written in the vowel point naskh and

¹ Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili ABD (Karaman, Türkiye), okancelalgunor@kmu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5933-1336 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 20.10.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1221894]

² Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili ABD (Kırklareli, Türkiye), beytullahbekar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8372-1190

except for 314b (13 lines) and 380b (20 lines), the other leaf have 21 lines. In this article, the phonetics and spelling features of *Süleymân-nâme-yi Kebîr*, which shows the language features of Old Anatolian Turkish, are discussed.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Firdevsî, *Süleymân-nâme-yi Kebîr*, phonetics and spelling features.

1.Giriş

XV. yüzyılın sonu ile XVI. asrın başlarında Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yaşamış olan Firdevsî hakkındaki ilk bilgiler tezkirelerden elde edilmektedir. Yazarın doğum, ölüm tarihleri, doğum yeri ve asıl adının ne olduğuyula ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte şairin asıl adının *Orhan bin Genek* (Jafarova, 2010, s. 1) (Akay, 1990, s. x) doğum yerinin de Balıkesir (Edincik) (Biçer, 2005, s. 16) olduğu şeklinde ağırlıklı bir görüş de vardır.

Firdevsî'nin manzum ve mensur pek çok eseri vardır. Yazarın kaynaklarda kırktan fazla eserinden bahsedilmektedir. Ancak günümüze çok azı ulaşabilmiştir (Erdem, 2005, s. 5). Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yaşayan Firdevsî'nin en önemli ve hacimli eseri, *Süleymân-nâme-yi Kebîr*'dir. Firdevsî, tamamlanması uzun yıllar alan eserine Balıkesir'de başlamış, bazı kısımlarını Manisa'da, büyük çoğunluğunu ise İstanbul'da yazmıştır. Ancak eserin yazılış tarihi ve cilt sayısı net olarak bilinmemektedir (Eren, 2018, s. 6). Tarafımızca hazırlanmakta olan *Süleymân-nâme-yi Kebîr*'in 36. cildinin biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde diğeri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde olmak üzere iki nüshası vardır. Topkapı Sarayı nüshası olarak bilinen nüsha, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı bölümünde 1528'de kayıtlıyken İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan nüsha, Nadir Eserler Kütüphanesi T.Y.9884 numarada kayıtlıdır. Çalışmaya esas olarak alınan nüsha, Topkapı Sarayı nüshasıdır. Bu nüsha, eserin 31, 32, 33, 34, 35, 36. ciltlerini ihtiva etmektedir, ciltlerin toplamı 378 yapaktadır. Değerlendirmeye konu olan 36. cilt, 133 varaktan oluşmakta olup 314a-380b sayfa aralığındadır. Eser, harekeli nesihle yazılmıştır. 314b (13 satır) ve 380b (20 satır) hariç diğeri varaklarda 21 satır bulunmaktadır.

Metin, eserin diğeri ciltleri gibi manzum ve mensur karışık olarak yazılmış olup başlıkların yazımında kırmızı mürekkep tercih edilmiştir. Sayfa kenarlarına çerçeve çizilerek metin çerçeve içine alınmıştır. Eserin 314b'den 321b'ye, 322a'dan 343b'ye 344a'dan 373b'ye ve 374a'dan 380b'ye kadar dört farklı müstensih tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

2. Ses Özellikleri

2.1. Yazım özellikleri

2.1.1. Ünlülerin yazımı

/a/ ünlüsü

Kelime başında

Medli elif (l) ile yazılmıştır:

مَدْلِي اَدِيم (320a/21), اُچْب اُچُپ (329a/13), اَبْرَجْبُزْ اَبْرَجْبُزْ اَبْرَجْبُزْ (330b/9)

Üstünlü elif (İ) ile yazılmıştır:

الْتَجِي altıncı (315b/1), أَيْغُ ayağ (329a/10), أَنْدُنْ andan (329a/10), الْفِشْ alkış (329a/10)

Kelime içinde

Elifle (l) gösterilmiştir:

آتاسِي atası (315b/10), قَلْقَانِنْ kalkanın (320b/21)

Üstün (-) ile gösterilmiştir:

قُوْشَلَرُ kuşlar (315b/5), أَنْدِنْ andan (315b/18), قَالُورُ kalur (330b/4), وَرْسَه varsa (318a/5), أَلْدَدِي aldadı (318a/9)

Üstünlü elif (İ) ile gösterilmiştir:

قِلَانْ kılan (315b/3), صَالُوبُ şalup (315b/10), طَاشْ taş (316a/3), طَاغُوكْ tağun (318a/3)

Kelime sonunda

Üstünlü güzel he (◌e) ile gösterilmiştir:

جَاذُوِيَه cāzūya (315b/8), قَالْعَيْنَه kal'asına (315b/18), أَشْغَه aşığa (318a/17)

Üstünlü elif (İ) ile gösterilmiştir:

يَا يَانَا yana (316a/21), آيَا aya (320a/2)

/e/ ünlüsü

Kelime başında

Üstün (-) ile gösterilmiştir:

گَلْدِي geldi (315b/7), چَكاسِنْ çekesin (330b/20), گَلُوبُ gelüp (330b/2)

Üstünlü elif (İ) ile yazılmıştır:

أَلَه ele (315b/14), أَيْلَه eyle (318a/10)

Kelime içinde

Üstünlü elif (İ) ile gösterilmiştir:

گَلْمَمِيْشْ gelmemiş (316a/1), وِيزْمَادِي vèrmedi (316a/15)

Herhangi bir işaret kullanılmamıştır:

گَرُوبُ gerüp (329a/13), دِنْلِيْيُوبُ dinleyüp (330b/19)

Kelime sonunda

Güzel he (e) ile gösterilmiştir:

أوزرنه üzerine (315b/9)

Üstünlü güzel he (e) ile gösterilmiştir:

إيچنه içine (317b/11), إيچنده içinde (315b/1), أيله eyle (318a/10)

Üstünlü elif (i) ile gösterilmiştir:

إتمكا étmege (315b/13), ويرمكا vërmege (330b/4), چكا çeke (329a/3), وارسا varsa (329a/7)

/ı/ ünlüsü

Kelime başında

Esreli elif (i) ile gösterilmiştir:

إلدرادی ıldıradı “parlatmak, ışık saçmak” (320a/19), ایلانوب işlanup (326b/9), ایزماغ ırmağ (331b/11)

Esreli elif ve ye (ı) ile gösterilmiştir:

إلدرم ıldırım (314b/13), ایزاغ ırağ (315a/13), ایزاق ırak (324a/12)

Kelime içinde

Esre (e) ile gösterilmiştir:

إلتنجی altıncı (315b/1), کیلور kılor (315b/2), اقیوب okıyup (317b/8)

Esreli ye (ı) ile gösterilmiştir:

ایلیوب kılıp (328b/19), ایزجیدز ayırıcudur (330b/9)

Herhangi bir işaret kullanılmamıştır:

کلیچ kılıç (315b/15), اوقیغıl oquğıl (318a/10)

Kelime sonunda

Esre ile gösterilmiştir:

إلت altı (315b/3), اولدوغ olduğu (354a/2)

Ye (ı) ile gösterilmiştir:

قهری qahrı (318a/10)

Esreli ye (ی) ile gösterilmiştir:

اَلتَّيْجِ altıncı (315b/1), اولْدُو غُمى, olduğumı (330b/3), شاشوردی şaşurdı (330b/11)

/i/ ünlüsü

Kelime başında

Elif (ا) ile gösterilmiştir:

اچنده içinde (315b/1)

Esreli elif (ا) ile gösterilmiştir:

اخره içre (315b/7), ایشدب (ışidüp) (328b/9), الله ilte (354b/1)

Esreli elif ve ye (اِ) ile gösterilmiştir:

ايرسى irisi (315b/15), اينردى inerdı (318a/17)

Kelime içinde

Esre (ـ) ile gösterilmiştir:

بگى bigi (315b/2), ايرسى irisi (315b/15)

Esreli ye (ـِ) ile gösterilmiştir:

بیزوم bizüm (315b/6), دلیم delim (330b/1), دېيچك dèyicek (330b/1)

Kelime sonunda

Esre (ـ) ile gösterilmiştir:

بلدی bildi (315b/10)

Esreli ye (ـِ) ile gösterilmiştir:

بگى bigi (315b/2), ايرسى irisi (315b/15), بزی bizi (315b/21)

/o/ ünlüsü

Kelime başında

Ötreli elif (اُ) ile gösterilmiştir:

اُتوز otuz (315b/1), اُتورمقده oturmaqda (315b/5), اُقبوب okıyup (318b/8)

Ötreli elif ve vav (اُو) ile gösterilmiştir:

اول ol (315b/1), أورمقده urmaqda (315b/6), اودنه oduna (330b/13)

İç seste

Ötre (ة) ile gösterilmiştir:

قندلر қондлар (315b/13), طغدوغمۇر тоғдуғumuz (315b/20)

Ötreli vav (و) ile gösterilmiştir:

يوق yok (315b/19), قيونۇق қуйунуқ (316a/5)

/ö/ ünlüsü

Kelime başında

Ötreli elif ve vav (أو) ile gösterilmiştir:

اوزونه өзüne (319a/3), اوڭندن öñinden (329a/11)

Kelime içinde

Ötre (ة) ile gösterilmiştir:

سئيلر сөйлер (367b/1), دөкди дөкди (367b/12)

Ötreli vav (و) ile gösterilmiştir:

كورۇمۇز görünmez (365a/2), كورۇم (367b/12)

/u/ ünlüsü

Kelime başında

Ötreli elif ve vav (أو) ile gösterilmiştir:

اورمقده urmaqda (315b/6), اوچرۇق uçarduқ (369a/1)

Kelime içinde

Ötre (ة) ile gösterilmiştir:

ئەتدۈرۈمگە etdürmege (315b/8), طغدوغمۇر тоғдуғumuz (315b/20), باشۇمە başuma (330b/11)

Vav (و) ile gösterilmiştir:

قولاق қулақ (315b/6), بۇنۇق bunun, اولسون olsun (318a/9)

Ötreli vav (و) ile gösterilmiştir:

أُتوز otuz (315b/1), بُنُوڭ bunun, أَقْيُوبُ okıyup (318b/8)

Son seste

Ötreli vav (و) ile gösterilmiştir:

بُو bu (328b/1), يُوقَارُ yuqaru (329a/12)

/ü/ ünlüsü

Kelime başında

Ötreli elif ve vav (و) gösterilmiştir:

أُج üç (315b/3), أُشُورْدِي üşürdi (330b/11), أُزْرِنَه üzerene (317b/19)

Kelime içinde

Ötreli vav (و) ile gösterilmiştir:

يُوز (yüz) (315b/3), بِيزُومُ (bizüm) (315b/6), كُتُورُلُومُ (getürelüm) (315b/14)

Kelime sonunda

Ötre (ة) ile gösterilmiştir:

سُوبُ sevüp (315b/18), دُشْسَه düşse (330b/5), سُورُلْدِي sürüldi (330b/6)

Ötreli vav (و) ile gösterilmiştir:

أَيُ eyü (328b/11), إِچَرُ içerü (317b/12)

2.1.2. Ünsüzlerin yazımı

/k/, /g/ ünsüzü

/k/, /g/ ünsüzleri için ayırt edici bir işaret olmayıp her iki ünsüz de kef ile yazılmıştır. Az da olsa bazı kelimelerde/g/ ünsüzü için üç noktalı kef kullanılmıştır:

گَچَانُ geçen (330b/20), بِيگِي bigi (333b/5), بِيگِي bigi (324b/2), بِلْدُوكُ bildük (360b/19), سَكِزُ sekiz (365a/7)

/ŋ/ ünsüzü

Metinde /ŋ/ ünsüzü şu şekillerde gösterilmiştir:

Kef ile gösterilmiştir:

بُنُوڭ bunun (315b/9), گَلُيُنُ gelün (316a/4), كِيْمُيُنْدُرُ kimünüdür (321b/4)

Üç noktalı kef ile gösterilmiştir:

أَنوڭله anuᅇ-ıla (321b/1), بِيڭُ biᅇ (322b/19)

/b/, /p/ ünsüzü

Metinde zarf-fiil -(y)Up ekindeki p ünsüzü b ile gösterilmiştir:

بَلُوبُ kılup (315b/4), طُوبُ tūtop (315b/5), دَويُوبُ dēyūp (330b/15)

Metinde bazı Farsça kelimelerin hem p'li hem de b'li yazımı tespit edilmiştir:

بَادِشَاهُ pādišāh (334a/2), پَادِشَاهُدُرُ pādišāhdur (338b/3)

Günümüzde p'li yazılan körpe kelimesi b'li tespit edilmiştir:

كُورپَه körpe (370a/9)

/ç/ ünsüzü

Türkçe kelimelerdeki /ç/ ünsüzünün kelime başı, içi ve sonunda gösteriminde bir standart bulunmamaktadır. Hem çim (چ) hem de cim (ج) harfinin karışık şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir:

اُوج üç (315b/3), اِجْرَه içre (315b/7), نِيچِمَا nēçema (330b/18), اِغَاچ ağaç (333b/6), اِچِنِي içini (333b/6), كِلِيچ kılıç (315b/15), اُوجِي üçü (338a/14), اُوج üç (374a/20), چَاوُش çavuş (377a/16), چَكِرگَه çekirge (378a/14), چَوْرَه çevre (379a/14)

/s/ ünsüzü

Ön sesteyince sıradan kelimeler sin (س), kalın sıradan kelimeler sad (ص) ile gösterilmiştir:

صَقْلَادِي şakladı (315b/9), şanup صَنْوُب (318a/8); سَنْدَه sende (367a/8), سَوُومِي sözümi (367a/20)

Sad (ص) ile yazılması gereken kalın sıradan bazı kelimelerin sin (س) ile yazıldığı da görülür: سَقِينُ saqın (367a/16)

/t/ ünsüzü

Bu ünsüz kalın sıradan kelimelerde tı (ط), ince sıradan kelimelerde te (ت) ile gösterilmiştir.

طُوطَاغُن tūtaᅇin (317b/21), طَاغُوكُ taᅇuᅇ (318a/3), تَدُومُ tēdūm (345a/17), تَوُوزِينِي tōzini (367a/2)

2.2. Ses olayları

2.2.1. Ünlülerle ilgili ses olayları

i/e meselesi

Türkçede i/e meselesi tartışmalı bir konudur. Bu ünlünün yazıda gösterimi ile ilgili farklı görüşler vardır. İlk hecede bulunan ve i/e arası bir ses değerine sahip olan kapalı e (è) ünlüsü, Arap harfli metinlerde bazen e bazen de i ile gösterilmiştir (Arat, 1987: 334-341). Bazı araştırmacılar bu sesin kapalı e (è) ile

gösterilmesi gerektiğini ve varlığının Ana Türkçeye kadar gittiğini belirtmişlerdir (Yılmaz, 1991: 151-165). Son dönemde yazılı metinler ve ağızlar üzerine yapılan çalışmalar bu ünlünün geçmişten günümüze kadar var olduğunu göstermektedir. Metnimizde kapalı e (è) ünlüsü şu şekilde gösterilmiştir (Bekar ve Güngör, 2021: 26).

Esre (-) ile gösterilmiştir:

وردی vèrdi (315b/21), ددی dèdi (316a/1)

Esreli elif (l) ile gösterilmiştir:

إتدردى ètdürmedi (315b/9), أتدی ètdi (315b/10)

Esreli ye (y) ile gösterilmiştir:

ويردی vèrdi (315b/8), وير vèr (318a/10)

Metinde bazı kelimelerin hem kapalı e (è) hem de e ile yazımına rastlanmıştır:

كِرْجَك gèrçek (318a/8), كِرْجَك gerçek (330b/2), يَتْمِشْ yetmiş (365b/2), يَتْمِشْ yètmiş (365b/2), يَدى yedi يَدى yèdi (366b/1)

Ünlü düşmeleri

Çeşitli ses olayları etkisiyle kelimenin bünyesinde bulunan ünlülerden bazıları söylenmez olur buna ünlü düşmesi denir. (Özkan, 2001: 162). Ünlü düşmesi olayı daha çok iç seslerde görülür. Ünlü düşmesine Türkçe kelimeler yanında, dilimize girmiş yabancı kelimelerde de rastlanmaktadır. Türkçede en yaygın ünlü düşmesi ikiden fazla heceli kelimelerde bulunan vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesidir. Metnimizde bu olayın pek çok örneğine rastlanır (Vural, 2012: 97).

-i- > ø:

ağız > ağızı (318b/8), aşığı > aşşına (327b/2)

-i- > ø:

beniz+e-r > benzer (317a/1), derisi > dersü (356a/4), değışür- > degşür- (365b/17), varmış ise > varmışsa (333a/21), sürer iken > sürerken (338b/12), sever idi > severdi (342b/14)

-u- > ø:

avuç > avcum (320a/16), buyur- > buyruğu (349b/7), kavuş- > kavşur- (358b/9)

-ü- > ø:

gönül > gönlümüz (326a/4)

Ünlü kaynaşması

Daha çok kelime birleşmelerinde görülen bu olayda, ayrı hecelerdeki yan yana gelen ünlüler birleşerek tek bir ünlüde toplanırlar. Bazen de ayrı hecelerdeki ses öğeleri kısaltmaya uğrayarak tek bir hecede toplanırlar. Yani kaynaşma, iki ya da daha çok ses öğesinin bir öge hâline gelmesi durumudur (Özkan, 2001: 159-160).

ki eyle- > k'eyledi (315a/3), kendü özi > kendüzi (316b/11), ne ol- > nol- (316a/11), bu öyle > böyle (316a/16), şu öyle > şöyle (325a/8), ne + ét- > néd- (325b/9), şu ol > şol (347b/20), hürmeti için > hürmeti-çün (355a/1)

Ünlü türemesi

Çeşitli sebeplerle kelimenin aslında bulunmayan bir ünlünün ön, iç ve son ses olarak belirlenmesi olayıdır. Bu olay daha çok dilimize girmiş yabancı kelimelerde meydana gelmektedir. Özellikle Türkçenin hece yapısına uygun olmayan çift doruklu heceleri, Türkçenin hece yapısına uydurmak için iki ünsüz arasında bir dar ünlü türer (Özkan, 2001: 146).

ø > -e-

nārven > nāreven (335b/7)

ø > -i- / ø > i-

yādgar > yādigār (316a/16), gird-gār > girdigār (326b/2), pāy-dār > pāyidār (326b/2), kām-yāb > kāmīyāb (327a/19), şehir > şehir (343b/9), legence > ilegence (374b/19)

ø > -u-

şād-mān > şādumān (329b/3)

Ünlü daralması

Türkçede bazı ünsüzlerin yerleri ve çıkış tarzları da ünlüleri etkileyerek onların değişmesine sebep olur. Sedalı ön damak ünsüzleri /g/, /ğ/, /y/ çevrelerindeki ünlüler üzerinde daraltıcı bir etki yapar bu olay *ünlü daralması* olarak adlandırılır (Özkan, 2001: 200).

-a- > -ı-

çağrış- > çığrış- (373a/20)

o- > u-

odun- > uyan- (333b/19)

-ö- > -u-

yaluñ+öz > yaluñuz (329b/4)

Ünlü genişlemesi

Kelime içindeki dar sıradan /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerinin çeşitli sebeplerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan /a/, /e/, /o/, /ö/ ünlülerine dönüşmesi olayıdır (Vural, 2012: 121).

ı- > a-

ıgaç > ağaç (332b/11)

şığınacak > şığanacak (338a/21)

-u- > -a-

odun- > uyan- (333b/19)

Ünlü düzleşmesi

Çeşitli fonetik sebeplerle, yuvarlak sıradan bir ünlünün düz sıraya geçmesi olayıdır (Özkan, 2001: 202). Metinde /u/ ve /ü/ ünlülerinde bu değişimin örnekleri tespit edilmiştir.

-u- > -ı-

yulduz > yılduz (335b/3) kurug > kuru (371a/8)

u- > i-

uşbu > işbu (372b/11)

ü- > i-

üçün > için (380b/10), delük > delik (379b/3)

Ünlü incelmesi

Çeşitli sebeplerle kalın sıradan bazı ünlülerin ince sıraya geçmesi olayıdır.

a- > e-

ayıt- > eyit- (336a/3)

a-, -a- > i-, -i-

amıtı > imdi (339b/19), yaña > yine (342b/20)

ı- > i-

ıman- > inan- (318a/8)

Ünlü kalınlaşması

İnce sıradan ünlünün kalın sıradan ünlüye dönüşmesi olayıdır. Metnimizde ben ve sen zamirlerinin yönelme hâli eki almış şekillerinde geniz ünsüzü etkisiyle bu olay gerçekleşmiştir.

sen+ge > saña (316b/17), ben+ge > baña (343a/5)

Yuvarlaklaşma

Düz bir ünlünün yuvarlak ünlü durumuna geçmesi olayıdır. Metinde yuvarlaklaşma /ı/ ve /i/ dar ünlülerinde görülür.

-ı- > -u-

bulıt > bulut (320a/20), kabık > kabuk (372b/21), oқи- > oқu- (377a/18), çabış > çavuş (356a/21)

-i- > -ü-

derisi > dersü (356a/4)

Ünlü uyumları

Kalınlık-incelik uyumu

Metinde kalınlık-incelik uyumuna aykırı olarak kullanılan ekler tespit edilmiştir: tut-ki (327b/2), ayduram-ki (327a/18), yoğ-iken (328a/9), olmuş-iken (338b/14), şınmışken (344a/6), peygamberlık (360b/10), zâhidlikdan (388a/20)

Düzlük-yuvarlaklık uyumu

Eski Türkçede düz ünlülü olan bazı kelime ve eklerin Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlüyle kullanıldığı bilinmektedir. Hatta bu özelliğin Klasik Osmanlı Türkçesinde de büyük ölçüde devam ettiği görülür. Ancak bazı kelime ve ekler zaman içinde düzleşmiş, bazıları ise uzun süre yuvarlak ünlüyle kullanılmaya devam etmiştir (Özkan, 2014: 43). Metnimizde uyuma aykırılık iki şekilde görülmektedir:

Kelime kökünde:

eyü (328b/11), altun (353a/9), karşı (355b/6), demür (361b/2), için (365b/11)

Eklerde:

Yuvarlak ünlülü olanlar:

-**AlUm**: etmeyelüm (319a/16), uçalum (335a/13), bilelüm (335b/15)

+**cUğAz**: yüzcügezin (322a/7), kuşcuğazları (352b/21)

+**cUk**: gögercincük (341a/11), pervānecukla (378a/3)

-düğinden, -duğından: şınuğından (344a/3), geldüğinden (358a/8)

-dUğçA: okunduğça (358b/21), urduğça (376b/14), vèrdükce (378a/20)

-dUm, -dUğ, -dUk, -dUğUz: aradum (317b/1), gördüm (370b/6), bağladum (318b/17), korğmaduğ (319b/21), geldüğ (320a/6), yèdük (331b/13), geldüğüz (332b/19), okuduğ (363b/10), varduğuz (368b/14)

-ğun: azğun (337b/15)

+IU: yerlü (376b/2), dişlü (376b/8), qarınlu (376b/8)

-u: kapu (355b/3), yazu (355b/5)

+(U)m: kanadum (334b/6), dilüm (337b/8)

+(U)mUz: hâcetümüz (344b/6), kışşamuz (344b/19)

+(U)ğ, +(U)ğUz: elüğ (326a/14), aduğ (314b/8), cümleğüz (333a/15), uşağuz (351b/1)

-sUn, -sUnlar: çıksunlar (323b/16), vèrsün (323a/8), kılmasun (330a/18), eylesünler (345a/9)

-(y)ü: dèyü (362a/1)

-UbAn: yayuban (378a/4), dutuşuban (378a/5), geyüben (378a/8)

-Up: dèyüp (377b/4), söyleyüp (377/a18), açup (378a/9)

-Uğ, -UğUz: gelüğ (316a/4), varuğ (335b/21), tıruğuz (347b/9) dinleyüğüz (347a/17)

-Ur: bilürem (341a/6), kalur (342a/2)

-uz: şınâslaruz (360b/9)

-Uz, -vUz: uçaruz (334b/1), dilerüz (335a/11), uçaruz (370a/20), geçevüz (370a/20), sıyavuz (375a/6)

Düz ünlülü olanlar

+ci: gözciler (352b/5), kapucu (325a/2)

-di: gördi (351a/19) oldı (317a/8), urdı (320a/6)

+Inci, +ünci: üçinci (350b/21) toğuzıncı (355a/3), üçünci (363a/12)

-IcAk: gelicek (370a/13), yaradıcak (370b/8), olıcak (371a/11), göricek (317a/6)

-Inca, -Unca: okuyıncağ (328a/7), gelincek (341a/1), olunca (328b/13), olıncağ (336a/16), görüncek (361a/7)

-mİş: düşmiş (318b/6), toğunmuş (319b/2), tırmış (325a/8)

-IsAr: olısdur (327b/19), gönderiser (338b/17)

-gIl: olğil (342b/1), vurğil (344b/10), eylegil (317a/9)

-sIn: meşhürsin (349b/6), Mūsāyī'sin (358a/16)

-sIn: görürsin (349b/9), vērürsin (335a/13), tütarsın (337b/12)

-mİŞ: sürülmüş hasüddur (337b/8), arta kalmış iki dillü ve çok başlu Sîmurğ (343a/3)

+(y)I: kuyuyı (316a/5), sözi (319a/16), kendüyi (320a/21)

Yuvarlak ve düz ünlülü şekli olduğu hâlde uyumu bozanlar:

-dik, -duğ, -dük: eksüldigine (348b/16), geldügi (349b/2), yazduğı (351a/16), êtdügi (352a/2)

+dIr, -dUr: êtmeklikdür (350b/18), hâzırlamışdur (350b/12), nedir (341a/12), batağdır (351b/12)

-DIr-, -dUr-: yedirüp (353b/19), kaldır (319b/10) indirüp (320a/20), bildürüp (328a/10), çaldurı (343b/17)

-dügince, -dügünce: döndügünce (348b/19), döndügünce (314b/11)

-IcI, -UcI, -ücü: yırtıcı (351b/14), uçucu (350b/7), dökücü (350b/13), geçücü (351b/10)

-ığ, -(i)ğ, -uğ, -ük: delik (379b/2), delük (336b/12), artuğ (359a/18), şalığ (320a/13)

-(ı)n-, (u)n-: görindi (375b/16), görünmez (316b/17)

-(I)r-, -(U)r-: kavşurup (358b/9), geyürlerdi (376a/18), çevirmişler (364b/2), ayırdılar (329A/11) dirirüp (370b/13)

+lik, +hığ, luğ, +lük: kulağuzlık (366a/7), karanıuluk (371a/17), Süleymānlık (368a/19), uluğı (337a/21), şehluğınca (355b/11), pürlük (351b/10)

+sI, +U: ölüsi (316a/5), özüne (319a/3, öñine (324b/18), yoluna (351a/3)

+siz, +sUz: hadsüz (372a/13), şehsüz (340b/3), fāyidesiz (350a/7), tahāretsiz (377a/7)

-sIz, -suz: gülüşürsüz (358a/6), varursız (370a/21), şanursuz (333b/15)

+(X)ıñ: kulağuna (361b/2), cānuña (362b/13), zürriyetüñe (362b/14), başını (347a/10), kendüñi (317a/11), cemāliñi (326a/12)

+Uıñ / +nıñ +nUıñ: kılınuñ manşıbı (326a/20), ciñānuñ āñiri (326a/21), merkadiniñ kabri (326b/6) muhñtün üzerinden (326b/7-8), Hāfī'niñ hademi ve haşemi (376a/11)

2.2.2. Ünsüzlerle ilgili ses olayları

Ünsüz düşmesi

Seslerin birbirleriyle olan ilişkileri sırasında gramer birliğinin bünyesindeki ünsüzlerden biri düşer, buna *ünsüz düşmesi* denir (Özkan, 2001: 155). Bu düşme ön, iç ve son seste görülebilmektedir.

b- > ø / -b > ø

bol- > ol- (358b/10), şub > şu (378a/20)

-g-, -g, -ğ-, -ğ > ø

yalğan > yalan (337b/9) kapuğ > kapu (318a/15), kamuğ > kamu (329a/19), türlüğ > dürlü (327a/20), edgü > edgü > eyü (342a/19)

-k- > ø düşmesi

küçük > küçücük (333b/13)

-l- > ø düşmesi

oltur- > otur- (326a/6), keltür- > getür- (337b/13)

Ünsüz Değişmeleri

Genizsileşme

Geniz ünsüzlerinin benzeşme yoluyla yakınındaki ünsüzleri kendi çıkış yerlerine doğru çekmesi olayıdır. Bu olay genellikle söz başındaki b- seslerinin gerileyici benzeşme ile m- sesine dönüşmesi biçiminde görülür (Karaağaç, 2013: 128).

b- > m-

Metinde birinci teklik kişi zamiri ben ve men şeklinde geçmekle birlikte ben biçimini ağırlıklı olduğu görülmüştür: men (331b/4), ben (334b/6)

Bu değişme başka kelimelerde de görülmektedir: bin > min

Sızıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesi hadisesidir.

b- > v- / -b- > -v- / -b > -v

bar > var (376b/9), bar- > var- (378b/21), ber- > ver- (327a/20), çabiş > çavuş (356a/21), seb- > sev- (320b/2)

-d- > -đ- > -y- değişmesi

tod- > toğ- > toy- (317a/5), adağ > ağağ > ayak (373b/18), adır- > ağır- > ayır- (329a/2), edgü > eğgü > eyü (342a/19)

-g- > -y- değişmesi

ögle > öyle (343b/4)

ķ- > ħ- değişmesi

taķı > daħı (315b/5), yoķsul > yoħsul (327b/1), aķtar- > aħtar- (345b/1), aķşam > aħşām (368a/1)

Dudaksılaşma

Bazı kelimelerde çeşitli sebeplerle ünsüzlerin dudak ünsüzüne dönmesi olaydır (Vural, 2012: 119).

ġ > v değişmesi:

řoġık > şovuk (331b/14), ķoġ- > ķov- (376b/2)

Ünsüz türemesi

Eserde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Biri ünlü çatışmasına engel olmak üzere ünlüler arasına getirilen /y/ ünsüzü diğer de Arapçada hemzeli yazılmış kelimelerde hemzenin yerine yazılan /y/ ünsüzüdür

Olma-y-a > olmaya (319a/4), zehre-y-i > zehreyi (320a/17), ‘acā’ib > ‘acāyib (322b/15), dā’imā > dāyimā (328a/8)

Ünsüz ikizleşmesi

Bir kelimenin bünyesindeki bir ünsüzün iki defa söylenmesi olaydır. Metinde hem alıntı hem de Türkçe kelimelerde örneğine rastlanmaktadır.

ařġ > aşşına (327b/2), Kerīmān > Kerrīmān (343b/2), idi > issi (364b/5)

Ünsüz tekleşmesi

Dilimizde aslı olarak aynı cinsten iki ünsüz yan yana bulunmaz. Ancak birtakım ekleşme, birleşme, türetme gibi ses olayları sonucu aynı cinsten iki ünsüz yan yana gelmektedir. Bu yüzden dilimize başka dillerden geçmiş bazı kelimelerde rastlanan i ve son sesteki aynı cinsten iki ünsüzden biri dūřer; bu olaya *tekleşme* adı verilir (Özkan, 2001: 160).

cinn > cin (367a/2), Rabb > Rab (315a/17), şaff > şaf (325a/16)

Ünsüz göçüşmesi

Kelime içindeki iki sesin yer değiştirmesi olaydır. Bu ses olayı, *ses aktarımı* ya da *yer değiştirme* olarak da nitelenir (Özkan, 2001: 173).

ögre- > örge- (334b/21), Müslümân > Müsülmân (318a/12)

Hece yutumu

Kelime içinde ekleme ve birleşme sırasında, arka arkaya gelen benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla erip düşmesi olayıdır. Bu ses olayı *hece düşmesi* veya *hece tekleşmesi* olarak da adlandırılır (Özkan, 2001: 168).

Muştafa'durur > Muştafa'dur (328a/11), salţanatdurur > salţanatdur (330a/3)

Tonlulaşma

Tonsuz ünsüzlerin iki ünlü arasında kalınca veya kendilerinden sonra ünlüyle başlayan bir ek gelince tonlu bir nitelik kazanması olayıdır. Bunun yanında Türkçe kelimelerde ilk seste de tonlulaşma görülmektedir. Bu ses olayı *sedahlaşma*, *ötümlüleşme* gibi adlar da alır.

-ç- > -c-

ança > anca (331b/17), bunça > bunca (335b/20)

k- > g- / -k- > -g- / -ķ- > -ğ- / -ķ > ğ-

kün > gün (315a/12), keldi > geldi (315b/7), olduğın > olduğın (326b/10), gördük > gördüğü (326b/8), gök > göge (327b/9)

Eski Türkçede tonsuz olarak kullanılan bazı kelimelerin asli şeklini koruduğu görülür: keklik (377a/8), kim (321b/14), kimse (321b/13)

Irak kelimesi metinde bir örnekte *ıraq* (315a/13) biçiminde geçmiştir.

t- > d- / -t- > -d- / -t > -d

tağı > dağı (315b/5), terisi > dersü (356a/4), tut- > dut- (315b/10), titret- > ditre- (317a/4), til > dil (317a/14), telim > delim (364a/7); git- > gider (348b/21), yarat- > yaradan (338b/3); kıanat > kıanad (338b/1) art > ard (374b/2)

Eski Türkçedeki kelime başında yer alan t'ler tonlulaşarak d'ye dönmekle birlikte bazı kelimelerde korunmuştur:  olmuş (316a/6),  ağlaşdılar (316a/10),  amar (317b/2)

Eski Türkçedeki *tur-* fiili metinde hem tonlu hem de tonsuz şekilde geçmektedir:  urur (316a/3), durur (316a/8)

Sonuç

XV. yüzyılın sonu ile XVI. asrın başlarında Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yaşamış olan Firdevsî'nin pek çok eseri olsa da bunlar içerisinde en önemlisi *Süleymân-nâme-yi Kebîr*'dir. Elde bulunan nüshaları, Batı Türkçesinin ilk evresini teşkil eden Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik birtakım dil özelliklerini yansıtması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple eserin nüshalarının pek çoğu gerek tez gerekse müstakil kitap olarak çalışılmıştır. Bu çalışma eserin 36.

cildi üzerine yapılan kitap düzeyindeki çalışmayı haber verme ve eserin ses ve yazım özelliklerini tespit etme amacı taşımaktadır.

Yapılan inceleme sonucunda ünlülerin ve ünsüzlerin yazımında Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerinin eserimizde devam ettiği; Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülü olup uyuma girmeyen 2. ve 3. teklik şahıs iyelik eki +I, +sI, +(U)η, ilgi hâli eki +Uη, +nUη, isimden isim yapan +sUz, fiilden isim yapan -IcI, ettirgen çatı eki -dUr- gibi eklerin uyuma giren örneklerinin de bulunduğu görülmüştür. Ayrıca bu eklerden bazılarının yuvarlak ve düz ünlülü iki şeklinin olmasına rağmen kelime kökündeki ünlüye aykırı bir şekilde getirildiği tespit edilmiştir: ululığı, şehlugınca vb.

Kaynakça

- Akay, A. (1990). *Firdevsî, Süleyman-nâme (44. Cilt)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. İstanbul.
- Arat, R. R. (1987). Türkçe Metinlerde e/i Meselesine Dair. *Makaleler C. I*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Bekar, B. ve Güngör, O. C. (2021). *Kitâb-ı Eklesiyâstikûs Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Bir Apokrif Kitap (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Biçer, B. (2005). *Firdevsî-i Rûmî ve Tarihçiliği*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Erdem, M. D. (2005). *Kitâb-ı Kısâ-nâme-i Süleymân Aleyhi's-Selam Üzerine Söz Dizimi Çalışması*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun.
- Eren, H. (2018). *Firdevsî-i Rûmî Süleymân-Nâme-i Kebîr (34-35. Ciltler) İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Jafarova, İ. (2010). *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme-i Kebîr'i (63. Cilt) İnceleme-Metin-Dizin*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. 2. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları
- Özkan, M. (2001). *Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri*. İstanbul: Filiz Kitapevi
- Özkan, N. (2014). *Azîz Mahmûd Hüdâyî Tarîkatnâme (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Vural, H. ve Böler T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz Ceylan, Emine (1991). Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. *Türk Dilleri Araştırmaları*, s.151-165.